

БУЛАХ

Библиотека дагестанского школьника

ББК 84(2-Агул.)-5
УДК 821.531
Р–27

Рахманова Г.

Р–27 Булах: Шагьирар, эхттилатар, хIикаятар. – Махачкала: ГАУ РД «Дагестанское книжное издательство», 2020. – 64 с.

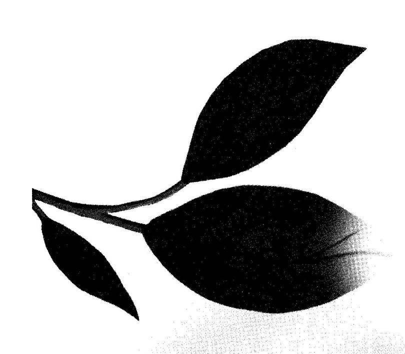
Рахманова Г. Родник: Стихи, рассказы, сказки.

Шиирар, ахтилатарна, хIикатар ликIиная агъуларин шаирди, ликIиная ги юркIураъастти, мертти, батIарди. Гафарар ликIиная бицIи шиниккварис гебури ацIун иджевелар акьурай пуна, батIарди ухьтанди дуяйил руцурай пуна.

ББК 84(2-Агул.)-5
УДК 821.531

Р $\frac{4803180201 - 46}{М\ 123 - 2020}$ 63 – 2020

ISBN 978-5-297-02147-1

Школьникдис

Багаймикес дахи гъайиш,
Зарядкабур акьас алиш,
Гъиларна хъюси мертт акье,
Мактабиди вес яхI акье.

Устулихъ батIарди укье,
Гьали вас ухшарде мукье.
Ве гъилар сад сайил алихь,
Ве магъалимдил хьеб алихь.

Темпелвелар акьай макьа,
Дарсар хурас даккан макьа.
Бавахъ хъае бицIи масан
Хьурай вакес идже инсан.

Вун дарсар хуруна ккандe,
Вун хIя хьеф са пишал ккандe,
ХIяттари пеф гIакьул хьурай,
Вун ватанис панагь хьурай.

Хье хIукумат

Ери багус улер ат,
Хьаси вун гьел гъаламат.
Лихуна хье махлукьат,
Удихь шуни хIукумат.

Гъилари акъа курар
Хьаржуран але ттурар,
Ихьуна тукун худар
Машинари акьая.

Завал акьай инсанар,
Алихьай гьава хулар,
дуканар, хура усар
ухьтан вея шагьурар.

Школьникарис

Зурбабур вей мактаби.
Рагъ тIагарис ичина
Багаймикес дахиди,
Хулал нур аличине.

Са гагьра гъатдушуна,
Че кючаяр ацIуни.
Сад сайихъай лихьуна
Джала мактаби шуни.

Гъиларив тукар фая,
ГIюнери китабар а,
Рушарив фи фурс фая,
Варил цIае кунар ал.

Хъюхъе гIулер ушуни
БицIиттар фараш акьай.
Гьел цIулин вахтт адини
Хураттар завал акьай.

Зе Агъул

Агъуларин гюнеяр
Са ул ярхIяс ккандийхи.
Ражгади гъузу сувар
Серин акъас ккандийхи.

ЧIирарингI гIяе тукар,
Чаб фи ухьтанди ахи.
Улусумарин джилар,
Чаб фи ширинди ахи.

АгIуларин жегьилар
ЧIирар суман агъдирай.
Гьар усан бицIи хIурар
Чун вари бахтлу хьурай.

Хьид адини

Ми дуньягь пашманди ай,
ЧІюме хьуна угъай ай.
Раккахъди хьид адинай,
ЦІаде хьуна лайкунай.

Къизил рагъ завулди шав,
Ери багус нур ичас.
Инсанарис бахтт фашав,
ЮркІвар муради фацас.

Гюнейрис ярхІю улер,
Ухьтан велди ацІая.
Хьеттарин хьуна хулер,
Жагвар ибхьер уцІая.

Фи махІталди гъузунай
Сифттан назукде тукар.
Шавгьар ярхІяй ттуттунай
Тукарин бицІи цІабар.

МагІалимар

Шиниккварис э вун гІалим,
Усттулихъ хъае магІалим.
Вахттарилди дарсар ахай,
ИцІая вун гІакьул лазим.

Хурунде жарахIис суман,
ЯгIай ли вас гьардан дарман.
КIилихъ гъузай, бурмиш акъай,
Гьарттикес акьай вун инсан.

Дарсар йиттарин гъунерар
Агвая хьуна мунерар.
Фи шад вея ги вахттуни
Зегьмет лихьу магIалимар.

ДахIал

Рагъ суварихъ хъархьуна
КетIусуни ягъ.
Ахъ джилилди лархьуна
Фацуни че багъ.

Къапуйрихъ хъа хъайина
ХIюппарин убад.
Гебурин джилар хьуна,
Хьуни ккелар шад.

ДахIал адиф, нахчирар
Дарас ярхIюни.
Фачадивуна хярар,
ТагIди гъархьуни.

ГIуш адина экьуни,
Гьел ккиркIуфи ягъ.
Ваз гIикIуна угуни –
ГIушарин чирагъ!

ГIюл

Ери багу хьибу цIаб але гIуькIер,
Фи шатти лухъая чвел гъазе чуквер.
Лепе атай гъузу хуппурин экIер,
Уцуна ахаси чун хьасти мекIер.

Фи ухьтани туку фацунде кIурар!
КIилди даракк ккетIуна гIакьве нурар.
КIурарин кIеникк кке зибзарин хулар
Агь, фи зурбади лихьунай а цилар!

Хярарил алурцая уьттерин ниъ.
ТагIди хъикай лухас фачучIая иъ.
ЮркIв джакьв суман аттишая мухуриъ –
Гьамишттин гьунерар хъа хье гIюлерихъ.

МахIтал хьуна гъузуна ая чайлах,
Агвай суван лаве дурухIяй булах.
ГIушахъди ваз вея хIядарихъ матахI,
КиркIвас акьая ягъ акьуна кутахI.

Гъамиштти хьурай

Бавари ухIя малар,
Шадвелдис кьисмат хьурай.
Дадари ухIя хIюппар,
Хулас хазина хьурай.

Гъилари лихьу хулар,
Къала хьуна гъузурай.
Ччиччарихъ хъае ччуччар,
Ччиппикес далда хьурай.

Хулакк ккие халича
Сусар руцай цIуручай,
ХIюрарин исал кюча
КIиркIар руцай ацIурай.

БицIи хIюрарин гимар
Маджлис акьай илгурай.
Гим ацIунде идемар
Ватан ухIяс сагъ хьурай.

Цул адини

Цул адиндеф, пяжара хъюхъе хьуна гъузуни,
Кеттахъай дарарикес, чаб чиппилди кехъуни.
Кьюрдихъас акьай хиял, гъабгъарин тIурф угая,
Тиреби ттуттас акьай, даран кIурар рукъкъая.

Цулин аяз тагIдикий учIая хIаятари,
АцIая джил пяжари-къизилдин манатари.
Уьстт атай адаркая муулар але тиреб,
Хулар, хазинайриккди керхьай чугая силеб.

Сад сайхъай, гIазиз хьуна, зурзай ая зулзумар,
Сувар пашманди ая, гулуна улусумар.
Арсуран хулер хьуна, нецIвар лавей амия,
Чулле дифи фацуна, кьярхьу хуппур амия.

Нахчирарин убадар гьава заву рухая,
Хярарил алихьуна цулин рангар ахая.
Инсанари файина ккиркIуная махIсулар,
Иджи хIазурди кьюрдис, ацIуна ая хулар.

Ватан

Багьа э чес дадан ватан,
Ери багу сувар ухьтан.
Адахи вун суманф сара,
Лурцучира дуньял пара.

ХIюрари маслигIат ая,
Че инсанар кардик кея.
Шадвел акьай, дард пай акьай
Че халкьар а суван гьавай.

Багьа э чес бицIи хIюрар,
Гьар дерейри хьуна кIунтIар.
Багьа э чес руг ватанин,
Мезуралле чIал дадарин.

Ибхьер але гьава сувар,
ХIюппар экьвайде укунар, –
Чун агуф юркIв вея ачух,
Улер ацIуна вея тух.

Угъал

Парзайрилди чукIуна,
Къирийри акьуни кецI.
Мялле угъал угъуна,
Дерей хIалак хьуни нецIв.

Угъундеф къизил угъал,
Гъазе чирар элхъюни.
Назук кIилар гъагьдивай,
Хъюхъе тукар лехъуни.

ГIуччая сувар, галар
Мяртте хеттан хулери.
ЦIае акьаяджилар
Ги угъалин гъилари.

Угъалис яваш агъай,
КъирийгIяс рагъ гIягъдини.
Зе ватан ухьтан акьай,
Чес рагъухъан лихьуни.

Аяз – ХІядад

Варха ракъкъярис адиф,
Учихъай жикал файиф,
Гьава сувалас латтиф,
Жагвар къапуйрис аттиф.

Аяз-ХІядад рукьуни,
Дуйикес рукь акьуни,
Джиларил ибхь лахъуни,
Кьюрди раккар дахъуни.

Аяз-ХІядад рукьуни,
Дарарив ибхь фахъуни,
Жикалис устт ярхІюни,
Ракъкъяр цІуппе акьуни.

Че хІюристи ладини,
Учин мужур ттуттуни,
Че тагарив фукьуни,
Ухьтан накьиш атуни.

Тагъди хьуни хаб лакул,
Алихьуни меркв нецІул,
ЯрхІюни хуларис ул,
Алчихьуни учин ккул.

Хьид

КетIуни майдан чуллар,
Рагъ ярхIюна дерейрис.
Киркьуни рагъун нурар,
Хьид адина дарарис.

Дегиш акьуна кунар,
Суй гъазиди гъузуни.
Рагъу уцIуна мерквар,
НецIв гъарай фай лашуни.

Хуларин къирагъарик
Цугъцугъаяр уцIая.
Нахчирарин джилари
Гъава завар ацIая.

Жагвар ибхьер хьед хьуна,
Джиларисти ушуни.
Гъаги хеттар ухуна,
Гъазе чирар тIушуни.

ГIуш

Алчихьуна гIуша лит,
Ягъ даркуни учихъди.
Ягъун рангар хьуна кьит,
Агъшуни хIадарихъди.

ГІуша шавгьар ярхІюна,
Дахъяс акьуни джилар.
Учин гІунис ярхІюна,
Гъархьас акьуни хулар.

КІилди кьуват лихьуна,
Угая ацІунде ваз.
Нур нуралахъ хъихьуна,
Лавея джилилди лаз.

ГІюлана

ГІюлерихъай, гІюлер ккандий –
ККидиркІвай рагъар.
ГІюлин мялле угъал ккандий –
Арсуран маргъар.

Ладахъай цІантукар хьурай,
АдацІай улер.
Гъазе чІирин чуллар хьурай,
Булахар-хулер!

Мяртте рухар алашурай,
Гъургъай мурадар.
Нахчирари дар ацІурай,
Ухьяй веледар!

2. Зак. № 590

Рагъун нурар ппара хьурай –
Къизилдин улер!
Ери рангу джил фацурай –
ГІюлерин гъунер!

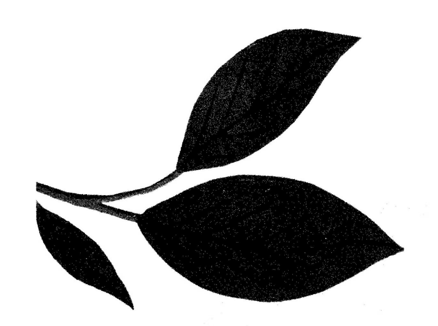
Якьу чи

Якьу гелай са иса
Либасар дегиш акьай,
Якьу чи а гьамиса
Сад сайи хІалак акьай.

Сад вея хьес ибхьер фай,
НецІварил мерквар лихьай.
Сайи вея тукар фай,
Гъазе хараяр ккихьай.

Гидин хуппахъ вей сайи,
Хьес куче рагъар ахай.
Якьудпеф вей са тагъди,
Емишин хумча ахай.

Гьаме ччиччар фушари
Сад сайс ухшар дааттар?
Мур са баван рушари,
Амма сауса адаттар.

КӀур-кӀур

Хьуне агъай, хьундава агъай, са КӀур-кӀур. КӀилин ягъди учихъас дала фикир акьай адава агъай ме. Фикир акьая агъай ме – уч фишттин гӀакьулдин нахчир ийчин.

ЦӀайила гъурагъалдис адатухӀела фикир акьая ме: «ФидехӀен бицӀила уйи зун! Ппара гӀелди кканди, дахиди хӀаф хьас!»

ГӀелди, гӀелди – хӀаф хьуная ме. Хаб фикир акьуная ме: «ФидехӀен ухьтанф хьуная зун! Фи ире кулагъар ая зе гарданди! Фи ухьтан рудж хъая захъ!»

Гъагьдивуна кӀилра, са дамах фай аруцая ме хӀаяти, садра сеймиш кидавай. ПегӀер, ккеккер кьацӀра гъучатай ада ме учин багу. Гъагьдивуна хярара хъуккая ме гебурихъ. Учи- учикес фикир акьая ме:

«Вуй, фидехӀен гуджлу э зун, зурба э зун!» Ппара бахилди ая КӀур-кӀур уч, учил. Са ягъарикkес, са ягъа фацуная ми аессий руккас. Иджи яккра ке агъай мидик. ЯгӀар хьуная КӀур-кӀурис уч руккаф, ярхӀюная ми цӀар. Фаттархьуна аессин гъиларифас гъишиная ме дарасти. ЯгӀар хьуна адава КӀур-кӀурис, дараъ учихъ Сул-гӀагай гъузуна аеф.

Сул-гIагайи фацуная ме, акьуная учис батIар ямак. ЙирхIай учин мууларис мезра пуная Сула: «Агь, КIур-кIур, КIур-кIур, вас ппара курар ягIай ий, амма ве якк фидехIен ширинф ийчин, вас ягIай адавуйи!»

Балугъбай

Хьуная са нецIугI Балугъбай. НецIв ппара мерттеф ий хьуная, иджи ай хьуная мисаъ Балугъбайис.

Сагелай агуная Балугъбайис нецIун къирагъиъ са щейъ экьуна. Гъучашуная ме, гьаги щейъунафас хабар гъушуная:

– Вун фуш э?

– Зун Гитан э, – пуная гьаги щейъуни.

– Фи вас кканеф? – пуна, суал йиная Балугъбайи мис.

– Мич гъучашаб сара, – пуная Гитани. – Зун вас агъаси фи ийчин зас кканеф.

Гъучадиная Балугъбай нецIун къирагъиди, Гитанира йирхIуна пандж, фацуная ми. ЮркIв аттархьуная Балугъбайин гучI хьуна. Аттишиная ме хаб нецIугIди, амма са хяр кеттархьуная мин, илгуная Гитанин панджарив.

– Агь, – пуная ме, – фи Iае щейъ э нецIун багулив фаеф!

Ушуна хулади, пуная ме сайи балугъарис, учил фи кар алчархьуна айчин.

– Вун ппара гъургъас кканеф э, – пуная мис сайи балугъари. – ДахІела э вун фацас хьеф!

Са вахттарилас хъагуная ме Балугъбайис нецІун багу сасра щейъ. Гьучашуная ме, хабар гъушуная:

– Фуш э вун?

– Зун Къаз э, – пуная Къазала.

– Вуй, – пуная Балугъбайи – фидехІен батІарфи вун!

– Гьучашаб зе багуди, – пуная Къазала. – Зун иджи агвас вас.

Гьучашуная Балугъбай мин багуди, Къазалара йирхІуна муул фацуная Балугъбай.

– КІея! КІея! – агъай цІар атуная Балугъбайи.

Къазалафас фаттархьуная Балугъбай, амма са ул алайшуная мин. Адиная ме хулади, ахъакьуная учин дард сайи балугъарис.

– Я, кІили са фера адаваф! – пуная мис сайи балугъари, – фидехІен пуни чин вас магъургъа!

Завал хьуная джала балугъар фикир акьас, фишттин гІемал аттивас вейчуг акьас ме Балугъбайис. Гьар балугъи учин фикир пуная. Сай пуная:

– Шаб ли хьин нецІун кІени атас!

Сайиди пуная:

– Шаб мис хьин фацай гІалеф хай акьас!

– Ваъ, – пуная ке ХІа балугъи – Ке идже гІемал зас ягІай а!

– Фи гІемал э? – пуна гучІ хьуная хье Балугъбайис. Уч кІе суман хьуная мис.

– Гъургъас ккан хьухІела, вун ве сиви хьед фаце! – пуная ке ХІа балугъи.

Гьати вахттунилас мич, инсанарисра дагъургъас, сиви хьед фаце пунаеф э!

ӀУлна Чарκв

Хьуная агъай дуйил са бицӀи ӀУл. Сатти ай хьуная ме, садра хъудавай. Учин мугуйъ аттучӀай, учӀай гьатай хьуная ме вахттар, ягъар. Сагелай са ягӀа алчархьуная мис ХӀурчал. Са шатти ай агуная бицӀи ӀУлус ми ХӀурчал.

– Фас лидехӀен шатти аеф э вун? – пуна, хабар гъушуная бицӀи ӀУлу.

ГӀаламат хьуная ХӀурчал. Учисра дахӀай хьуная гис, уч фас шатти аеф ийчин.

– Найич вееф э вун? – хъупуная мис бицӀи ӀУлу.

– Зун зе дусттунин багуди вееф э, – пуная ХӀурчали.

– Фуш э ве дустт? – пуна, хабар гъушуная бицӀи ӀУлу.

– Зе дустт сасра ХӀурчали, – пуная ми ХӀурчали, – ги гьами багулив фае хяра аеф э.

Пуна гьагишттира, гулуная ХӀурчал бицӀи ӀУлун удигьас. Фикирара акьай илгуная ӀУл. «Фас эгьан ? – пуная ми, – захъ хъудаеф дустт?»

Архьуная мин юркӀура, учисра айчуг акьас са дустт. Атуна учин мугра, ушуная ми рекъкъди-рекъкъди.

Са арайилас алчархьуная мис пегӀелан Чаркв.

– Найич вееф э вун? – пуна хабар гъушуная Чарквала ӀУлуфас.

– Зун зас дустт айчуг акьас вееф э, – пуная IУлу. – Вахъ хъай ава дустт?

– Ваъ, – пуная Чарквала – захъ са баб э хъайеф. Засра кканде дустт ачуг акьас вес.

– Шаб захъай, – пуная мис IУлу.

Ушуная мебур рекъкъди-рекъкъди. Рекъкъери ахъакьуная мебури чиппи чиппис гьар журан эхттилатара.

Эл кеттушуная мебурин, алдамиш хьуна сад сайил. Са арайилас заварил алурцай агуная мебурис Пази. Гьел фикьаси? ГучI йирхьуная мебурис.

– Дахи, дахи! Джин ухIуна ккanди хьин! – пуная IУлу.

– Мич вес, мич вес! – пуная Чарквала, – Джин ухьас парун цIабалакк!

IУдра джинухьуная мебур, чаб Пазийс дагвас, парун цIабалакк. Латтушуная Пази сасра багулди. Шад хьуная IУлна Чарквала. Хъушуная мебур рекъкъди-рекъкъди. Алчархьуная мебурис булах. Фиштти латтучIасе гьал? Чарквала пуная IУлус:

– Зе лекар цIуппеттар э. Вун алекь зал, зун вун алаттахасе булахилас. Лекьуна алаттафайшуная IУл Чарквала. Хъушуная мебур рекъкъди-рекъкъди, акьай эхттилатара, ладурфай ухьтан чIирарилас, тукарилас.

Са вахттуналас вее мучIе, найич вейчира ягIар вей адавуй мебурис. МучIи хьегуна пегIелан Чарквалас са фера хъагвай адавуй агъай. ПегIерисра, гьагебурин чаркварисра са фера хъагвафтавуй мучIе вес фачучIухIела. Гьал фикьасе?

– Вас гучI мева, – пуная IУлу. – Зун ве багулив фая. Фаце зе рудж, зун вун ахасе са сакин мукьуйи.

Фацуная Чарквала IУлун рудж, файшуная IУлу ме са тIурфун ккенаккди. Чаркв гъархьуная, IУл ушуная чиппис багаймис гIалеттар хас. Фас пичин, Iуларис гIушира са иджи агваф э.

Багаймикес Чаркв кетIасти, мин багулив фая агъай са ацIуна кьуран ударар. Шад хьуная ме. Ме шад хьеф, IУлла шад хьуная. Багайминттара акьуна, шатти-шатти вей хьуная мебур рекъкъди-рекъкъди. Алчархьуная мебурис гьати ХIурчал. ХIурчали хабар гъушуная мебурифас:

– Чун найич вееттар э?

– Чин вееф э дусттар ачуг акьас, – пуная мебури.

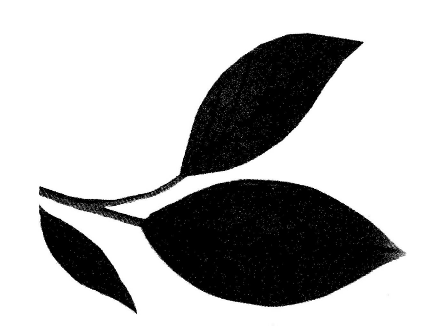
– Я, ахIмакьар, – пуная мебурис ХIурчали – чун лагьа фи идже дусттар хьуна айчин. Шатти-шатти, фи иджи агвай а зас чун!

ГIаламат хьуная IУлна Чаркв. Ийра ий хьуная ХIурчали пеф дуз – Iудара шатти ай хьуная мебур, бахилди чаб чиппил.

– Кканди андава зас руцас сасра дустталахъас, – пуная IУлу.

– Засра андава ккандий, – пуная Чарквала, – Ке идже дустт вун э зас!

Гьагиштти цIуппе дусттар хьуная IУлукесна Чарквалакес.

ГIубахъан

Са багъди айхьуная бицIи ГIубахъан. Ий хьуная ме ГIубахъан са куц алдаваф, тIурари ацIуф, учра са шургеф, кьяшуф. Амма уч бицIидиъ ай, дахIяй хьуная мис уч фишттинф ийчин.

Багъ са ухьтанф ий хьуная, гьарджуран кIурари, тIурфари, тукари ацIуф. Ме ГIубахъандис ке кканеттар ий хьуная тукар, батIарвелди ул ацIаттар.

Улара атай батIар тукарис, гIядаркай хьуная ме багъдигI. Тукари хабар гIушуная мифас:

– Вун фуш э?

– Зас ягIайдава, зун фуш ийчин, – пуная ГIубахъанди.

– Айчин, – пуная тукари, – вунна са тук хьурай чегI гIаейде!

– Хьурай! – пуная ГIубахъанди.

Гьар ягъа гIядаркая ме гьами багъдигI, юркIв лучIуная мин гьарджуран тукарил. Тукарин юркIарис ме ГIубахъанна ппара ккан хьуная, фас печин, гебурин юркIара чаб суман батIарттар ийхьуная.

Тукар гIутIас адихIела милехъвар, кьоницабур, ме ГIубахъанди гебур чаб гIутIай хьуная. Фидехьен шад вей хьуная ги вахттуни тукар. Турттанди чиппин батIар цIабара, акьай хьуная ми тукари ГIубахъандис мегIнибур. ГIубахъандин улар ацIуная иджвелин нур

ярхIуна. Са ягIа адиная ме багъдистти Джакьв, агуная мис ГIубахъан.

– Я ГIубахъан, – пуная Джакьвала – фас э ве улари гьалидехIен нур ицIай аеф?

– ЯгIайдава зас, – пуная ГIубахъанди.

Тамаши хьуная Джакьв ГIубахъандил. Джакьвала гIутанди хьуная варти кIурарик, тIурфарик кие кьоницабур, цIабрухъянар.

ГIубахъанди цIабрухъянарик кедархIай хьуная, фас печин, гебура тукарис ухшарди ае хIела.

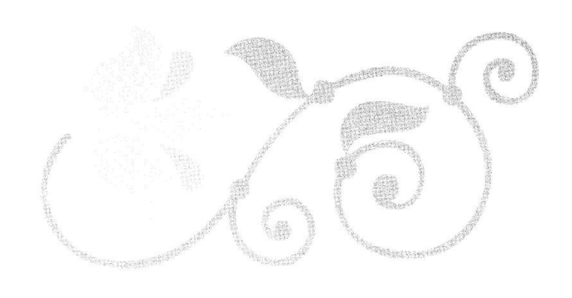
Сагелай фацай цIабрухъянар, аттархьуная ме багIдисти са геда. Хъадурфуная ме садпуна ГIубахъандис, хаб пуная:

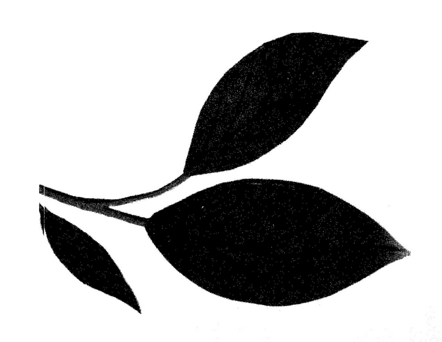
– Вуй, фи чIирхIе зад э вун! Гул хьуна ях мидас!

ГIубахъан мехIтал хьуная, ушуна джинухьуная ме тукаригI. Айчира ме гедайи къуттар фаттатуная милди, гIашуная ГIубахъан. «Фасегьан, – пуна фикир акьуная ме, – зун мидехIен чIирхIеф?»

– МагIаша, магIаша! – пуная мис тукари, – вун ке батIарфи чегI гIаеф!

Айчира юркIурас гиран хьуная ГIубахъандин, гучI гьархьуная мис инсанаргьас. Гьате вахттунин хаб уч дагвас инсанарис, гIуши дала аттвей хьуна адава ме.

Багниш

Са мучIе дараъ ай хьуная са азман Багниш. Вари вахIши хIейванарис гучIай хьуная ме Багнишигьас.

Ме Багнишин джил керкьу вахттуни, мебур цIалцIал хьуна гьишай хьуная. Багниш учис рахIатди адаркай хьуная дараъ, са фиттикесра хабар кедавуй. Уч паччагь суман хьуная мис ми даран, шад вей мухур атай хьуная ме учин гъиларилди, лихьуна кIилди дарал вагIра, бувра. Хъара кьяйи гучI вей хьуная вахIши хIейванарис, гин джил унудухьас чиппис, гьишай хьуная мебур вархайристи.

Са ягъариккес, са ягъа усуная ме Багнишин лекун кIени заз. ФидехIен алучIучира, аттивас хьуна адава мифас ги заз. ГIур акьай кехас вей адавуй агъай Багнишивас, був йирхIуная ме.

МехIтал хьуная дарагI гIяе вехIши хIейванар, фи эгьан пуная акьуна аеф Багнишис. Багнишис ягъра, гIушра хъагуна адава гIурдин гъили, фаттархьуна джилилди, гIашай хьуная ме.

– Идже хьуная! – пуная Суле, – зун агвас атай адавуй гьагиди!

– Дарман хьуная! – пуная ХIуча, – Уч дала адавуй суман аяй Багнишис гьаме дараъ.

– ГIашурай! ГIашурай! – пуная ГIюра. Зе чарквар гучIай кIей ай лидигьас.

Сайисра кканди адавуй хьуная Багниш, язукъкъ хьуна адавуй ме мебурис.

Факьа гьел Багниши? Удай, удай учин лекра, гIашая ме, амма заз фишттира аттархьай адавуй.

Завулас мич вее нахчирис унихьая мин джил. ГIаламат хьуная бицIи Джакьв, фас эгьан пуная ме Багниш гIашаеф? Аладиная ме кIуранин кIукIустти, хъадурфуная фи ийчугас акьуф Багнишис.

– Фи вас акьуф? – пуна, хабар гIушуная ме.

– Зун кIея леку гIур акьай! – пуная Багниши. – Зе леку заз усуная!

– ГIамаша, гIамаша – пуная Джакьвала, – зун аттиваси ве заз.

Сакин хьуная Багниш, амма леку ае гIур яваш вей адавуй агъай.

– Гъучмева! Гьалиди вун гIутIанасе! – пуная Джакьвалас вахIши хIейванари.

– Ваъ, – пуная Джакьвала, – зе юркIуравас ккехас хьастава мис кумак дакьуна.

Аттивуная агъай ми зурба Джакьвала азман Багнишин лекус заз!

Са рахIат хьуная Багнишис.

– Агь, – пуная ме, са бицIи заз ийчира леку аеф, амма гIур аркьай ий са цIахун усу суман!

Гьал гIашуная Багниш шад хьуна, ява- явашти лашуная мин улериас негъвар.

– Фас гIашаф э гьал вун? – пуна, хабар гIушуная мифас Джакьвала.

– Зун гIашаеф э, – пуная Багниши, – зас ягIар хьугуна зун фидехIен кьяеф ийчин, вун фидехIен иджеф ийчин.

– Гьал вунна иджеф ухь, – пуная Джакьвала Багнишис.

– Хьурай, – пуная ме.

Гьати вахттунилас мич, иджвел архьуная Багнишин юркIура. Сайисра гиран хъакьуна адавуй ме. ВахIши хIейванарисра ккан хьуная ме, гучIра киндай хьуная мебурис Багнишагьас. Багнишисра ягIархьуная сатти уч сафира даваф, ке бицIи Джакьвалакес кумак хьехIела учис. Гьагиштти инсанара э. ЮркIуран хIавел акьай руцаттар, ахир кIилис алчархьаеф э са чиппис сеймиш кидайде инсандил!

Кролик на ГIюр

Са хIурин багулив дар фай хьуная. Гьаме дарагI ацIуна вахIши хIейванар гIай хьуная. Фиштти ийчира хьуна, гьами дарасти аттархьуная са Кролик. Кроликдин кIилистти адиная фикир, гьами дарагI экьвас, джала вахIши хIейванарихъ хъай. Са чIалалди, ухьтанди агуная Кроликдис ми мукь.

Са арайилас найи усас адифийчира ягIайдавуй, гьучадиная мин удигьди ГIюр.

– Вун фиштти аттархьуфи дарасти? – пуна, суал йиная ГIюра.

– Зун кегъатIуная хула, – пуная Кроликди, – гьал зас дараъ экьвас кканди ая.

– Иджи агъая вун, – пуная ГIюра, – ппара ухьтанф э че дар, гIалеттара ацIуная. Фи батIар кIурар айчин

че дара! Фи ппара манзил айчин адаркас! Шаб зун вас че дар агор акьас!

Адаркая мебур дара, ГIюра тагIрифар акьай кьацI сив алакьай адава агъай. Са арайилас унвея мебурис кIуранин кутIуларин джил.

– Дахи джинухь! Дахи джинухь! – агъас дала хъучархьуна адавуй ГIюр.

Адина ХIуча гIутIуная ми касиб. Кролик улара алакьуна учис ХIуч дагвас, джинди экьуная чIибярин тIурфаригI гIучIуна. Дар сакин хьехIала, гучIай-гучIай са яваштти гIаттадиная ме дарагIас. ГIаттадифна сад са гьуккай- гьуккай адиная ме хулади, уч училас ушуна. «Ваъ, – пуная ми, – зас гьами хулаъ иджи э, инсанарин багу сакинди, гьати ухьтан дараъ дала хIутте силевар ае ХIуч ае.»

Са Паччагьихъас

Хьуна агъай, хьундава агъай са Паччагь. Хъая агъай михъ ацIунан девлет: къизилари ацIу сундукьар, арсуран къабар, ке багьан халичабур. Са чIалалди, хъудава щейъ адава агъай михъ.

Учин юркIурас ккканегъилди ушуная мин гIуммур. Амма са касиб инсандисра кумак, хIурмет акьас юркIура мусра хьуна адава гьами Паччагьин. Вей, вей Iуссе хьуная ме, иттар хьуная ме.

Унархъас акьае ме Паччагьи идже-идже духтурарис, жарахIарис. Акьуна кканди ая мис гебури учис са чара.

Мебури мис гъилин дарманара акьая, сайи дарманара акьая, амма ме Паччагь сагI вей адавуй.

Гьал ппара гучI вея Паччагьис уч кIес, унархъас акьая ми учин багу са хIа гIалимис.

Ме гIалими агъая:

– КIеста вун, эгер ке бахтавар инсандин берхIем аликIучи ве жандил.

Шад вея Паччагь, учин вакиларис агъая ми, фашаб пуна учин удигьди ке бахтавар инсан. Вакилар гьаги сегIетди алучIая руцас ке бахтавар инсандихъас. Ппара аруцая мебур, амма гьар инсандихъ учин дерди хъай вея. Гьал фи э акьаф? Паччагьис вей, вей кьяйи вея.

Сагелай са вакилис, фиштти ийчира алчархьуна агвая кIуранин кIенакк фушийчира гъархьуна, ахунигIас элхъенди. КетIас акьая вакили ме касиб инсан:

– Я, инсан, гъайиш! Вун фуш э? Вас ккане-дакканф ава са фера?

– Адава. Са фера зас кканеф адава, – агъая ми инсанди. – Варттал чулле зав, кIенакк гъазе чIир, багулив гьарджуран тукар. Фи зас сара кканеф?

– Вун батIарди фикир акье, – пуная вакили, – са фиийчира ккандий адавуй хьасттава вас.

– Са фера ккандавуй, са фера, – агъая ми инсанди.

– Айчин, – пуная вакили, – шаб захъай Паччагьин багу.

– Фи э зун гьагисаъ акьаф? – пуна, суал йиная инсанди ме вакилис.

– Шаб, шаб, вас ацIуна къизилар ицIаси Паччагьи, – пуна, гуджинас ахая учихъай вакили ме касиб инсан.

Ппара шад вея Паччагь ме инсан агухIела.

– Дахиди, дахиди ве берхIем тин зас! – агъая ме касибис.

– БерхIем фикьафи? – пуна, гIаламат вея ми инсан.

ХIулакди ай, хIулакди ай, чIалла хъудапуна ме касибис, Паччагьин вакили дивуна латтивая мил але куртка. Амма агвая мебурис: курткин кенаккес са щейъра алдавай касибил. Гьаги уч але усал юркIв гъузуна кIея ме Паччагь.

ХIабабна хуттул

Умуксум бицIи хуттул э ГIайиша-хIабабан. Умуксуман пеша э агъай кIилин ягъди учин ХIабабас суалар йиб. ГIайиша-хIабабас Умуксум ппара ккандий а, гьар са суалис атIу жуваб йицIай ги хуттулин. Сагелай хабар гъушая Умуксума учин ХIабабафас:

– Фи э гьати заву ае рагъ, ХIабаб?

– Гьати, ХIабабан, къизилдин ттупп э, амма шиниквар кегърукьафтава, дурхIясра гъушунас вефтава.

– Я, ХIабаб – пуна, сара суалла хъуйицIая Умуксума. – Фи э гIуш?

3. Зак. № 590

– ГӀуш, зе руш – агъая ГӀайиша-хӀабаба, – кӀаре хӀейвани, рагъ фучӀугуна, гӀуш вея хье кючайрилас, хуппурилас, хярарилас, та багайм вестехӀен.

Багаймикес ккеккер рухухӀела, гӀуш учин хуласти хъушуна гъархьаеф э, ширин ахун акьай. Сасра гелай йицӀая Умуксума ХӀабабас суал:

– Я, ХӀабаб, хӀул фи э?

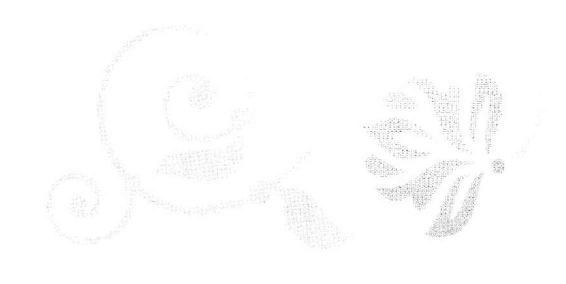
– ХӀул, зе руш, чулле-чулле шагьурари мертте хьеттарин, ги шагьурар балугъаринттар э, зе руш.

Сагелай хабар гъушуная Умуксума:

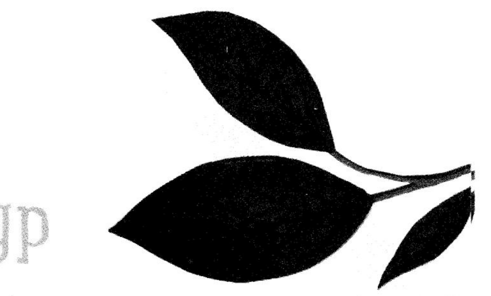
– Зун фуш э, я ХӀабаб?

– Вун зе руш, Умуксум э. Вун че бицӀи чаркв э. Путтар – акьаф, йиттар – гӀалеф, учин дадар, бабарил хьеб алихьаф, ХӀабабас ке ппара кканеф. ЮркӀв шад хьуная рушан, учин ХӀабаба мебур пегуна. Умуксума суалар йицӀая, ГӀайиша-хӀабаба жувабар йицӀая. Мебур кьюдара чаб-чиппил ппара разиди ая.

Латтушуная вахттар, Умуксумакес ппара ухьтан руш хьуная, мактабра ккиркӀуная ме. Джиларихъасра, заварихъасра, хӀулерихъасра ппара ягӀархьуная мис. Амма учин ХӀабабан чӀалар мусра кӀвалас вейдава мин.

КантІна Капур

Сагелай ихьуная хІуджатар КантІалана Капури. Капури пуная:

– ФидехІен къуват хъайчин захъ! Зун нур ицІа рукьандинф э! Зе мурзар лап Іайи хІутеттар э! Зун ке зурба э дуйил але!

– Зунна рукьандинф э, – пуная КантІала – зе мурзара хІутеттар э! Зун инсанарис ппара герек вей валас!

– Зун ппара герек вей! – пуная Капури. – Зун сафиттигьасра дагучІай девгІий вея, душманар къирмиш акьас!

– Инсанди зун ппара гъили гъушая вун дала! – агъая КантІала, – гьелбетки, зун иджи э! Зун ппара герек вей, вун дала!

Гьамиштти акьая мебури лихьуна хІуджатар, кьацІра ккедайхьай. Гьами вахттунди гьаттвея гьамурин багулифас са Іуссе къуджа.

– Я къуджа, – агъая Капури, – Вун са хІа инсан э, са хубжи исара хьуная ве, са ацІунан курара алчархьуная вал. Уп гьал час, фуш ийчин чакес ппара инсандис герекди аеф. Капур эва, дахьичин КантІ эва?

Гъузуная ме къуджа фикир акьай, хаб пуная:

– Ми джилин варттал инсандис ппара герек вей КантІ гьар са кардис, ги ппара гъушая инсанди гъили. Амма, инсан ухІаеф душманариккес Капури э. Сагелай гъили гъушучира, Капури

кIилди гIуммурдин ккие хайир ицIая инсандис. Къуджай миштти пеф, ккиркIвай а хIуджат мебурин.

Дагийхъас

Сагелай Даги гъархьуная хъай учин Къёнчра ширин эмкIерикра кий. ЭмкIерикес агвая мис чаб чIиваригI гIяруцай, гьарджуран тукар, чIирар гIутанде. Учин Къёнчра агвая мис дурухIай багулив.

Адина къерекъелди кетIас акьая ме:

– Я, Даги! Я, Даги! Вас унархъая, цIакIинаригIди шаб агъая!

Дагий улар дахъая, амма уч але мукьуйлас тIушанде адавуй ме. Мин бицIи Къёнч шад вея, гъагьархьая лекул.

– Шаб, шаб, дахиди! – агъая ми. – Шаб цIакIинаригIди вес!

ТIушай адава Даги фиштира уч але мукьуйилас.

– Шаб, шаб, – агъай хъаттархьай адавуй Къёнч. – Хьин лехъунара акьаси, мегIнибура акьаси. Шаб сара вес!

– Агь, вун, бицIи ахIмакь, – пуная Дагий. – Мус агуная вас, дагийрис лехъунар акьас, мегIнибур акьас унархъуна цIакIинаригIди? Гьагебурис фийичира я хьед гъас кканди аеф э зал алихьуна, я кIурар гъас.

ЦIив-цIивай

Хьуная ПегIелахъ са бицIи чарквар. ГебуригI гIай хьуная ЦIив- цIивай агъа чарквра. Са фиттикесра хабар кедавуй хьуная ЦIив-цIивас, мехIелди лап бицIи амий хьуная ме. Айчира гIутIанде хьуная ме ширин кашабур рухIу кьурарин, бицIи милехъор, ударар гьар чIирарин. Агъас ягIай хьуная ме чарквалас Iаре: «ЦIив-цIив». Сайи чаркварихъ хъай гъуккай- гъуккай вей а ме хъихьина учин бабахъ – ПегIелахъ. Сагелай кIунтIакес верехIела, лурцай-лурцай дагъуная ме, ПегIеласра кьацIра дагуна.

КIил алурцуна, улар мучIе хьуна фаттархьуная ме чIирилди. КIиф суман хьуная ЦIив-цIивас уч.

Сасрайлас улер дахъастти, агуна мис учин варттал са азман сив, са азман джагвар силебар айеф. ГучI хьуна кIиная ме. Гьал физ акьаф? ЯгIархьуна адава ЦIив- цIивас гьаме Уьрге идеф.

– Вун фуш э? – пуна, хабар гъушуная мифас Уьргей са батIар ширин джил акьуна.

ЦIив-цIиван гучI гулуная, мидехIен батIар джил аеф кьяйе щейъ фишттира хьастта пуная ме.

– Зун ЦIив-цIивай э, – пуная ме.

– Вун нандиъ аеф э? – хабар гъушуная Уьргей.

– ЯгIяйдава зас, – пуная ме, – зун бабахъас хъаттархьуна гулу гьава э.

– Гьел фикьасе? – пуна, хабар гъушуная Уьргей мифас.

Гьаги вахттуни Уьргейис унархъуная учин баба, гьахъишиная ми учин бабан багу. Сатти илгуная ЦІив-цІивай. Хъадурфуная ме: завуъ хъюхъе рагъ агуная мис, жилиъ гъазе чІирар, ухьтан тукар агуная мис.

– Агь, – пуная ми, – фи ухьтанфе гьами дунья!

Джакьвар агуная мис завариъ мегІнибур акьай, цІабрухъянар агуная мис са тукарилас сайи тукарил алурцай.

Са ЦІабрухъян лап багулив фае тукул экьуная. Са явашди гьучашуная мин багу ЦІив-цІивай.

– Вун нахчир эва? – пуна, суал йиная ме.

– Дава! – пуная ЦІабрухъянди, – зун ЦІабрухъян э. Хъадурф, фидехІен батІар цІабар кияф ийчи зак! Пуна гьагишттира, гьишиная ЦІабрухъян.

«Фиштти э ме вееф? – фикир акьая ЦІив-цІивайи – завулас вея, хярара кия, амма нахчир даваф?»

Вей, вей, хьуная мучІи. Джинухьуная ме са тІурфарин кІенакк. Садпуна кІил гъагьдивасти, агвая мис учин варттал, са ккутІулик кІил адихъ акьуна ккехъунагъай сад. ГІаламат хьуная ме.

– Вун фуш э? – пуна суал йиная ме. – Джакьв эва?

– Ваъ, дава, – пуная ккутІуликес. – Зун Каргахил э, хярар кие Іули. Амма зун джакьв суман завулас верефе.

– Фиштти вун джакьв даваф? – пуная ЦІив-цІивайи, – хярар вакк кия, завулас вун вея.

Каргахила пуная:

– Завулас вередехІенттар нахчирар дава. ЧукІер, тІутІар, варвар – гьамебур заварилас вереттари, амма джакьвар дава.

– Вун нахчир эва? – пуна, суал йиная ме Каргахилас.

– Ваъ, вун нахчир э. – пуная Каргахила. – Амма вун ПегІелан чаркв э, чун заварилас вереттар дава. Сасра нахчирара ая дуньяил заварилас даветтар. Гебурис агъафе: страусар, кивибур, пингвинар.

– Гьел фиштти э зас ягІархьаф найи ийчин нахчир, найи даайчин? – пуна, суал йиная ме Каргахилас.

– Джала нахчирари мегІнибур акьафе, – пуная Каргахила мис.

«Нахчирари мегІнибур акьафе, нахчирари мегІнибур акьафе,» – агъай фикир акьай ахун алчашуная ЦІив-цІивас.

Улар дахъасти, хьуная агъай багайм. ИбгІиди рагъра адиная агъай, джакьварира мегІнибур акьая агъай.

Гьуккай-гьуккай ушуная ЦІив-цІивай нецІун багуливди, агуная мис са ухьтан гъазе щейъ мегІнибур акьа. Шад хьуная ме.

– Вун нахчир эва? – пуна, йиная ме суал.

– Ква! Ква! – пуная ме щейъуна-Зун ГІуби! Фасе вун зас нахчир пеф?

– Вун мегІнибур акьахІела-пуная ЦІив-цІивайи.

– Нахчирихъ гІурагІалар верефе, – пуная ГІубала – Гьагебурихъ мугар верефе.

ГІуччуна учин муулара, улара, ушуная ме руцас учин бабахъас, ччиччар, ччуччарихъас.

Алчархьуная мис рекъкъю муг, жагвар бицІи гъурагъалар айедеф.

– Гьами фи нахчирин муг э, – пуная ме.

– Гьами че муг э, – пуная, жуваб йиная мис зибзари. Чин нахчирар дава, чин зибзар э, нахчирар пурцIар кеттар э!

«ПурцIар кеттар, пурцIар кеттар» – агъай гьишина ушуная мидас ЦIив-цIивай.

– Фи вун сатти аеф? – пуная мис садпуна заварилас.

Хъадурфуная ме, агуная мис Джакьв. Хярара кия агъай, завуласра вея агъай, пурцIара ал агъай.

– Вун нахчир эва? – пуна, суал йиная ми.

– Э, зун нахчир э, – пуная Джакьвала – Зас Джакьв агъафе.

– Вун нандиъ аеф э?

– Зун гулуна аеф э. – пуная ЦIив-цIива.

– Шаб – пуная Джакьвала, – зун вун рекъкъюл акьасе.

Акьуная Джакьвала ЦIив-цIивай рякъкъюл, та хулахъди дехьен.

– Баб, баб! – пуная ми хIулакди-хIулакди, ПегI агуйса учис, – Зун нахчир эва?

– Э, бабан, э! – пуная ПегIела мис шад хьуна, учин чаркв агуна.

– Нахьуни ийчин зе пурцIар? – пуная ЦIив-цIивайи.

– ПурцIара хьасе, бабан! Хьасе, бабан! – пуна хъай учин чарквра шатти-шатти хъушуная ПегI учин сайи чарkварин багу.

Урч

ӀУрдана салаъ хуруная ХӀунийс Урч. Гин азман уларис сагӀетис са фера агвай адавуй, гӀудул ибурарис са фера унихьай адавуйи. Учин бабан удигь гӀузуная ме зурзанде, зурзанде икке лекарил, гӀудул мускеларил.

– Фи, ухьтан бицӀиф хуруная хье ХӀунийс! – пуная ПегӀела.

БицӀиф, хӀакьикьат, ухьтанф ий хьуная. Уч буреф, абаъ жагвар тук айеф, кӀаре азман улар айеф, уларихъ ирхе цӀипцӀипар хъаеф.

– Фи, ухьтанф э! Фи, ухьтанф э! – пуная сайи ПегӀелара, Ккеккелара.

Амма ХӀуний са чӀалла пуна адавуй, фачучӀуная ми учин Урч гӀуччанас. Атай мез, гӀашкъунас гӀудулди, чӀичӀ-чӀичӀахъай гӀуччанде ХӀуний учин кӀиркӀ. Ппара ухьтанде агвай мебур ми вахттуна. ФидехӀен кканевел агор акьая баба учин Урчурас. Атай мез, атай мез, мертт акьай гин кьяшу хам ХӀуний. Урч ахуник киеф суман амия, улар алихьай бабан мез ширин акьай.

– ФидехӀен иджи э! – пуная ПегӀела, Урч лекул гъузуна учин бабан некк ухахӀела.

– Учи неккра ухая гьа! – пуная сайи ПегӀела – Хьин кӀилин вазала гъурагъаларил экьвая сагелай, хаб гъурагъалариас аттатунае хӀелара хье чарkварис батӀарди хъуланде ккани ая.

ХIуний кьацI унихьаеф суман адавуй са фера, учин Урчурал бяхилдиъ ай некк йиная бицIиттис. Урчуранна ХIунинна юркIвар ме сагIати кканевелди фацуная. Мебурис садра я агвайра адавуйи, я унихьайра адавуйи чиппилас гъайри. Гьамидис мегье агъаф э ке азман Бахтт.

КIарни

Са ччира, са ччура ай хьуная паркунаъ дурхIелар акьай чаб чиппихъай. Сад пуна унихьай а мебурис са тамашин джил.

– Амир! Амир! – пуная ччиччий учин ччуччуйис. – Вас унихьай ава?

– Унихьая, Зейнаб – пуная ччуччуй мис.

Ушуная мебур джилихъди, джил вей хьуная са кIуранин кIенаккес. Хуттурфасти агуная мебурис са бицIи кIаре курцIул. Паркунаъ инсанар андай хьуная, гьал навас э хабар гъушаф мебури?

– Шаб хьин ми хье хула хас, – пуная Амира.

– Шаб, – пуная Зейнаба. – Сара фикьай хьин мис?

Файшуная мебури курцIул хуладик, йиная неккра, гунира. КурцIули са гучIай-гучIай гIутIуная, улара кеттатай мебурккди.

– Гьамин ттур фуш эгьан? – пуная Амира.

– Шаб хьин гьамидис КIарни агъас, – пуная Зейнаба – гьали кIареф идехIела.

Алихьуная мебури мил КIарни. Хула дадана баба мебурис пуная:

– Чун мугъаят ухь. Белки са инсан руцай аеф э хьасе гьали курцІулихъас.

Сайи ягъа файшуная Амирана, Зейнаба ме курцІул паркуниди. Амма са инсанра гъучадина адава мебурин багуди. Ахира атас чиппис пуна маслигІат акьуная мебури. БатІарди хъуланди ая мебур КІарниййхъ. Идже гІалеттара ицІая мебури мис, рагІалалди чІичІра жирхая мин, кючайристира аттахая ме.

КІарни вей, вей хъатІуная мебурихъ, дурхІай гъузая гьамебур агухІела. Амиранна, Зейнабанна ппара гІашкъ лучІуная ми курцІулил. Са ягъариккес, са ягъа мебур кючай аехІела, са руша унархъая курцІулисра хъадурфай:

– Пупсик! Пупсик! Вун нандиъ уйи? Шаб зе багуди!

Амма КІарни кьацІра ке хъадурфай адава агъай ме рушахъ.

Гъучадиная ме руш Амиранна, Зейнабан удигьтти, пуная:

– Гьаме зе курцІул э, Пупсик. Че кючайас гулундеф э. Чин руцай фачахъадархьаеф ий гьами.

ГІашас кканхьуная Амирасна, Зейнабас гьами вахттуна, курцІул ес кканди адавуйи мебурис рушас.

Руша пуная:

– Зе ттур Анжела э, зун гьати жагвар хулариъ аеф э. Вей акье зе курцІулихъай дурхІяс.

– Баркаллагь! – пуная Амира. – Чин магьа ме хулаъ аеттари.

Агор акьуная Амира чиппин хулар Анжелайис.

Гъушуная Анжелайи КІарни, ушуная чиппин хулади. Амма КІарниййс кьацІра кандий адавуй вес ме рушахъай, лихьуная курцІули цІугІ.

Са кьяйи язукъкъ хьуная КІарни Амирасна, Зейнабас. Ушуна чиппин хулади гІашуная мебур дадафасна бабафас сакин акьас давей.

Хьуная гІуш, амма шиникквар гъархьай адава, гебурин юркІвари КІарни а ягъди. КІарнира кьацІра сакин хьуна адавуй, кІилин гІуштти цІугІ лихьуна гІашай хьуная ми Амирахъасна, Зейнабахъас.

Ахира пуная Анжелайин баба учин рушас:

– Миштти хьастава. Ппара язукъкъ хьуни зас ми курцІул. Фай ях ми, хаб тин гьати гедавна рушав. Тур ппара кандия мис.

Багаймикес са дахи сай са хІулакди-хІулакди ракк йирхІуная Амиранна, Зейнабан хулан. ГучІ хьуная мебурин хуланттарис, дахиди ушуна дада дахъуная ракк.

Ракк дахъуфна сад, ачархьуная цІугІ лихьуна хулади КІарни, йиная Амиранна, Зейнабан хъясебурис мез. Са арайилас Анжелара агуная мебурис, мехІтал хьуна раккакк гъузунае.

– Ачашаб, зе руш, – пуная мебурин баба Анжелайис.

– Ваъ, зас кьана вея, – пуная Анжелайи. – Гьали курцІул чвес хьурайи зе багулиас.

– Агь, баркаллагь, зе руш, – пуная мебурин баба. – Ма айчин че багулиас васра гъушен, – пуна йиная Анжелайис чиппин игрушкаде чІичІин гитан.

Шад хьуная Анжела, элхъенди ушуная ме чиппин хулади фай гитанра.

Амирна, Зейнаб дурхІяй КІарнийхъай шатти элхъенди экьуная чиппин хулаъ.

ХIуни

Са аессихъ хъай хьуная са идже ХIуни. Са батIарди неккра киеф, са хIа урчара веф. ГIашкъ алдий ухIаяме ми ХIуни. Гьар гIулана батIар гъазе гIукIера акьай а ме аессий учин ХIунийс, са чувал кьура рухIуна хIазур акьая мис.

Амма са хьид мекIилф, чIумеф хьуна, хъаттархьуная ме аессин гIукIер. Рукъкъу сумар амий хьуная. Гьал фи э акьаф ХIунийс ми аессий? Сумар кьацIра кканхьуна адавуй ХIунийс, дагIутIай экьуная ме.

Ягъ, ягъалас яхун вей, кеттушуная ХIуни. Дард хьуная мин аессийсра, амма фикьайчин дахIай хьуная мис. Гьами хIуриъ айхьуная са зарафатар кие идеми. Ми идемий пуная ХIунин аессийс:

– Зас ягIай фиштти сумар гIутIанас алихьайчин ве ХIуни.

ГIаламат хьуная аесси:

– Фиштти э? – пуна хабар гъушуная ми идемийфас.

– Зас са бадра ччем йичин, агъаси зун, – пуная ми.

Гьел фи э акьаф? Бадра ччемра язукъди а ми идемийс ицIас, амма учин сала ае малла язукъди а мис кIес. Ахира рази хьуна, йиная ми бадра ччем ми идемийс. Ми идемий фикьуная? Адиная ми ХIунин аессин саласти, аттивуная джибиниас гъазе хIангвар ае гIейнабур.

– Ма, – пуная ми, – аликI ве ХIунил гьамебур, гъазиди агвас гис ве хъюхъе сумар. АликIуная аессий

ХIунил ме гIейнабур. Са арайилас фачучIуни агъай ХIуни гIутIанас сумар са ширинди-ширинди, хияли вас мебур гьал файинае гъазе гIукIер э пуна.

Шад хьуная аесси. Хъара шад хьуная идеми, учис кIилин бадра ччемра гIелди экьуная хьидин вахттуна.

Пул

Хьуная агъай, хьуна адава агъай са касиб инсан. Фера хъадава агъай михъ, са Iуссе хIейван дала. ХIейванивас кар акьас аттуркьай андава агъай, аессийвасра аттуркьай андава агъай. Гьел фи э акьаф? Ушуна базаристи маса йиная ме учин хIейван, пулра фай адиная ме хулади. ГучIай а мис гьал, пул нандиъ джин акьайчин ягIяй адавуй мис. Нандис э ягIярхьефра, пулар кьацIра мусра хъадавуйи инсандис?

Акьуная, акьуная фикирар, ахир кIил кканхьуная мис ми пул джилиди икIас, са инсандисра фачадархьас. Ми касибин къумши пулар хъаеф ий хьуная, амма уч са кьяйи кьис-кьис ийхьуная. ГIуммурди са инсандисра иджвел кидаваф ийхьуная ме. Ушуная ме касиб учин багъдисти, дагвахилди къумшийс гIушан йикьяни рукIуна джил, йикIуная ми пулар. Амма къумшин тIагар хъаеф ий хьуная мебурин багухъди, унихьуна бералан джил, хъикIинай хьуная ме.

Са вахттарилас ме касибис герек вея пул. РукIучи джил – андава агъай пул! Жагвар хьуная мин хъясин ранг! Гьел фикьасе? Нан э пул вереф?

ЯгIархьуная мис фиийчира къумшин кар идеф. Гьал фикьая ми касиби? Сайи ягъа агъая ми учин къумшийс:

– Валлагь, биллагь гьами зе багъди пул аеф ий йикIуна джили. Гьал багагь гIуши зун хъара пулар ахъикасе гьагебуригIди. Вун къумши зас рукIас кумак акье.

– Хьурай сара, – пуная къумший.

Амма учи фикир акьая агъай, гьами пулара хъаттикIес касибин. Дахи, дахи ягIа гIуши ахъикIая къумший учи аттиву пулар касибин багъдин джили, хуппай хъай сайи пулара гъахъушасе пуна.

Ги ахъикIуна амий, касиби атхъудивай а учин пул джилиас. Ушуна сайи ягъа базари, гъушая ми учис кьур, хIур.

ГIушахъди вея мин багуди къумши, агъая мис:

– Шаб, хьин ве пулар джин акьас!

– Зун зе пулар ягIа ачатуне агъая касиби.

Дахи, дахи мучIе гIуш хьегуна, адина рукIай а къумший касибин багъдин джил, учи ахъикIу пул гъахъушас. Амма сафера андавуй агвая мисаъ мис.

Рагъухъандин хIуттесар

Айхьуная са хIуриъ авалдин вахттуна касиб хизанар. Дад шумарар акьай маса йицIаф ий хьуная, баб хулан курар акьай экьуф ий хьуная. Гебурихъ хъай хьуная са кIиркI, бицIи амий хьуная ме, ягъди дурухIас ккaнде ай хьуная мис. Са ягъариккес са ягъа баба пуная кIиркIас:

– Жан, бабан, гьел вун хIа хьуная. Хье дадасра кумак ккaнде ая, фихьучира акьас хулан кар яхI акьай акье.

– Хьурай, баб, – пуная кIиркIа.

Сагелай ушуная ме кIиркI дaради кIурар гъас. Адина къиририйри фацуна зав, ичина цIалп, угъуная угъал.

Ме кIиркI джинихьуная дарадин экьванигI. Угъал киркIухIела гIаттадинаа ме дарагIас.

Фи ухьтанди агвай ая агъай кIиркIас ми дуньягь. КъирибуригIас рагъу учин къизил нурар ичая, гъазе чIирар, тукар элхъенди ая хьеттарин тинкIарил бахилди. Амма ке ухьтанди аргой ая мис ери рангун рагъухъан, даран багулив мугI хьуна лихьунаеф. КIол вея кIиркIан баба агъаф гьар гелан рагъухъан агвахIела: «Рагъухъандин кIенакк къизилдин хIуттесар ккеефе.»

Гьуккай, гьуккай вея ме рагъухъандин кIенаккди, фачархьая мис гьал къизилдин хIуттесар.

Шад вея ми, агъая учи учис:

– Гьал чин касибди илгостава! Зе хIуттесари фикьайчуг гьал!

Ми хIуттесарис агъая ме:

– Час цIае халла атI, цIае хулас цIае щейъара атI. Зе дадасра, бабасра цIае кунара атI.

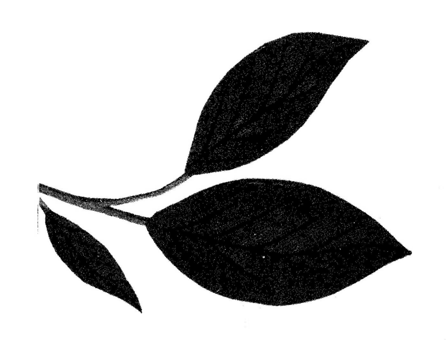
Ме сухIурдин хIуттесари атIая кIиркIа пунае дехIен щейъар.

Гьал ми хизанар ке ппара девлет хъаеттар вея гьаме хIуриъ. Фи чиппис кканхьечира, атIас лихьае мебури хIуттесар. Вари щейъар хьуная мебурихъ, амма фиийчира гулуф суман ая мебурис чиппин хизанарин арайилас.

Фикир акьухIела кIиркIа, андавуй агвая мис чиппин хулаъ авалдин элхъе хъяси учин бабан, шатте юркIв учин дадан. Фийичира мебурин са фиттихъра ул хъадавай суман аеф, алгъузуна чиппин девлетарилла экьуна аеф суман ая агъай ми хизанар.

– Ваъ, – пуная ме кIиркIа – миштти хьастава. Зегьмет дадивуна фачархьу щейъари, шадвел ахай адавуй хизанарис.

Ушуная ме нецIун багуливди, гIихьуная ми хIуттесар хьеттагIди, адиная хаб хуладии. Хъугулуная мебурин хулар, хазинаяр. Авалдин суман хъухьуная агъай мебурин хал. Амма раккакк кIиркI адегунас, элхъенди баб гъузуная гьал.

ГIюран -хабар

Ая агъай даради са бицIи ГIюр. Дар азманф э агъай. Даран багулив са нецIвра фая агъай. НецIун къирагъив са хьед гъузу мукьра фая агъай. Гьаги хьеттагI гIая агIай ТураланкIуч.

ГIюрас ухьтанди агуная ме ТураланкIуч, пуная ми:

– Шаб захъай дусттвел акьас!

– Шаб, хьурай, – пуная ТураланкIуча.

Гьар ягъа вей хьуная ГIюр ТураланкIучан багуди, акьай хьуная мис эхттилатар дарахъас. ТураланкIучала мис акьай хьуная лехъунар тич рудж гьударкай, мич кIил гьударкай.

Са ягъариккес, ягъа адиная ГIюр нецIун багуди, агуная адавай мисаъ ТураланкIуч. Экьуна ая агъай нецIун багулив са ГIуб.

– Я, ГIуб, – пуная ГIюра, – нахьуни гьамисаъ ае ТураланкIуч?

– Агундава зас, – пуная ГIубала, амма уч элхъенди фаттархьуная ме.

– Фас элхъенди аеф э вун? – пуна, хабар гъушуная ГIюра.

– Фас ийчин ягIайва, – пуная ГIубала, – вас зун ягIардахьухIела! Зун гьати ТураланкIуч э!

– Дава! Дава! – пуная ГIюра – Вахъ кьацI рудж хъудава!

– Зун хIа хьунаеф э, – пуная ГIубала. – ХIа хьухIела чин гьамишттинттар веттар э.

Адиная ГIюр хулади, суалар йиная ме учин бабас:

– Я, зе баб, муси зун хIавереф!

– Веси, веси, зе кIиркI, – пуная баба.

– Хаб, хIа хьегуна фуш э закес вереф? – хабар гъушуная ГIюра.

– Вакес батIар хIа ГIюр хьасе хье дад суман, – пуная баба.

Кканхьуна ада ГIюрас илгос уч ае суманди. Ушуная ме дараас тич батIарф айчуг акьас училас. Агуная мис са арайилас ухьтан нахчир. Гьати нахчир суманф хьуна ккандий пуна фикир акьуная ме.

– Фиши вун? – пуна, хабар гъушуная ме.

– Зун чIирин ПегI э, – пуная нахчири.

– Фи ухьтанф э вун! Засра вун суманф хьуна кканди зун, – пуная ме.

Гьагиштти агъай амий, унхьуная мис са туфангин джил. Адина гIурчахъанди кIиная гьами чIирин Пегъ, бицIи ГIюр агунара адавуй мис. Гьишиная ГIюр гучI хьуна, гьалкканхьуна андавуй мис чIирин ПегI хьас.

Агуная мис са арайилас Хаз. Пуная ме:

– Фи ухьтан рудж хъая вахъ Хаз, зусра ккамди вун суманф вес! ЯгIар акье зус фи ийчин вун акьаеф?

– Зун пустталаяр завал акьаеф э кьюрдис! Рукъкъас акьуна хаб зе мугуди гъас. Дахьучи гашила вереф э кьюрдана! – пуна, жуваб йиная Хазала.

Фикир акьуная ГIюра, фикьас э пуна ппара зегьмет диваф Хазала суман. Кканхьуна ада мис учикес Хаз хьуна. Ппара руцуная ми ГIюр дараъ, амма са вахIши

хIейванна мис бегемиш хьуна адавуй. IУл бицIиф э пуная, КIедибан усаф э пуная, Багниш Iурд идехилди гъархьаф э пуная. Са чIалалди, са фушра кканхьуна адава ГIюрас.

Гьар ягъа фикир акьай хьуная ГIюра, фуш ийчин учикес вереф. Фикирдик кий аттархьуная ме са ягъа гьаме нецIун багу. Сад пуна унихьуная мис хьеттан джил. Хъадурфуная ме, агуная учигьас гучI хьуна хьеттагI гIачишинае ГIуб. ЯгIар хьуная ГIурас ме ГIуб.

– Фас гучI хьефе вас? – пуна, хабар гъушуная ме.

– Вун фуше? – пуна, суал йиная ГIуба.

– Зун гьати ГIюр э, – пуна, элхъюная ГIюр.

– Вуй, – пуная ГIуба, – зас вун ягIар хьунда! ФидехIен батIар ГIюр хьуная вакес!

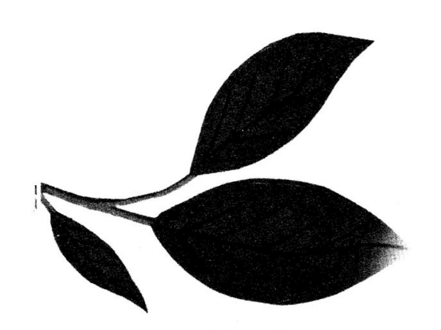
Шад хьуная ГIюр, ГIуба гишттин чIалар пухьела, гьуккай ушуная ме хулади.

Хабар гъушуная ме учин бабафас:

– Зун батIарф хьуна ава зе дад суман?

– Ая, бабан, – пуная баба. – Лекар цIуппе хьуная ве, улар хIа хьуная ве, ибурар ирхе хьуная, чIичIра са шюрге хьуная!

Шад хьуна, шад хьуна лехъунар акьуная ГIюра.

Ягънакъкъчи къари

Фушар ийчин гIаеф

Агъа инсан. Ахаф.
Къуджа – Сукъкъур-Сулейман
Къари – Тук-Халум (Хабар-Халум)
Хан – Хан
Хумбар
Халкьар

1-тIушуб.

Агъуларин са хIур.
Хал Сукъкъур-Сулейманан.

Ахаф.

– Че хIури са хьир хьунай
Дуйин хабарар кканеф,
Че хIури са хьир хьунай
Агуф-дагуф пас кканеф.

Гидин ттур ий Тук-Халум,
Амма варий агъайий
Гьагидис Хабар-Халум
Чиппи-чиппин арайил.

Хабар-Халумахъ хъай къуджа
Са улис дала дагваф.
Хабар-Халумахъ хъай къуджа
Сукъкъур-Сулейман агъаф.

ТIушуни хье Сулейман дарасти
КIурар ахас.
ТIушуни Хабар-Халум кючайсти
Ягънакъкъ атас.

2-тIушуб. Дар. КIанчI.

Къуджа.

– Гьами кIанчI фи иджеф э!
ГатIилилди агъдивас!
Агъдивуна ахаси
Iурдана пичи икIас.

Ме фи э! Я, инсанар!!!
Гьамиса сундукъ ая!!!
Гьала? Мей гIаламатар!
Къизилар, арсар ая!

Фиштти акьай сундукьис
Са ул ада сукъкъури?
Агучи зе Халумас
Архьаси хабар хIури!

Акьас гьала мисал ишан –
МучIинахъди хIяхъархьас.
Хабар-Халумас акьас гIамал –
Зун балайри адархьас.

Ракъкъяри ахъаси нисар.
Сара фи вей кьуцури?
КIурарикк китIаси цIуркIар
Сара фикьа? Сукъкъури.

3-тIушуб.

Хал. ТIагариас хъадурфая къари.

Къуджа.
– Я, Тук-Халум, шав гьала
Къизилдин сундукь ахас.
СачIукь тагIди ухь гьала
Инсанарис хьин дагвас.

Рекъкъ.

Къари.
– Я, къуджа, хье рекъкъери
Жагварди нисар ая!
Къуджа.
– Бикьюна руц зе къари
Накь нисан угъал аяй!

Къари.
– Я, къуджа, хье дарарик
КитIуна цIуркIар кия!
Къуджа.
– Бикъюна руц зе къари
ЦIуркIарин угъал аяй!
Къари.
– ЦIуппиди фаце кучIар
Къизилар ладахъурай
Къуджа.
– Сайисра магъа гьа чIалар
Хьин балай адархьурай!

Унихьая хIучарин джилар.

Къари.
– Гьарай, къуджа, хIучар а
Хьин гIутIаси гьагури!

Къуджа.
– Гьаги гIашае Хан э
Кут ицIай джинарари!

Ушуни хулади. IУш.

4-тIушуб. Багаймикес.
– Ку-ка-ре-ку! – 2 гелай.

Аттадини къари, агвая мис хумбар

Къари.
– Я, ччиччар, ккане ччиччар!
ГIуши чин дараъ аяй.
Сайисра хъамагъа ччиччар,
Къизилдин сундукь аяй!

Хумбарира хъупуни
– Я, ччиччар, ккане ччиччар!
ГIуши гур дараъ аяй. – 2 гелай.
– Сайисра хъамагъа ччиччар
Къизилдин сундукь аяй!

5-тIушуб. Хандин хула.

Хан.
– Зун гьами хIурин Хани!
Фас акьуфи джинди кар?
Чвехъ хъархьуф гьел са къани
ИцIаси батIарди дар!

Къари.
– Джин акьастта са фера.
Файинай чин къизилар!

Къуджа.
– Агуфтта зус са фера.
Макъа къари гӀамалар!

Хан.
– Уп Тук-Халум, мус ийчин
Фачархьундеф къизилар!?

Къари.
– Ушунай дара мучІе
УгъухІела угъалар.
Нисан угъал угъунай –
Жагор хьунайи рекъкъер.
ЦІуркІарин угъал хьунай –
Дарак ккецІунай цІуркІар.

Къуджа.
– Макьа къари гІамалар –
Вун кумефи агъаси!
Мусий угъуф угъалар?
Вун далу э агъаси!

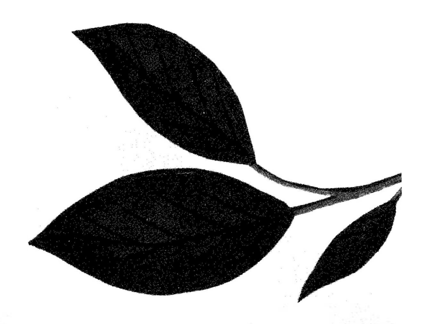
Къари.
– Гьати гІуши був атай
Ун ккетІунай дарариъ.
Джинарари кут ицІай
Хан гІашай ай раккари.

Хан.
– Кут гьел вас ицIаси чин,
Фи гIамалар акьайчин!
Нач гIада сурат учин,
Тук-Халум, ГIамал-Халум!

Халкь.
– Кут гьел вас ицIаси чин,
Фи гIамалар акьайчин!
Нач гIада сурат учин,
Тук-Халум, ГIамал-Халум!

Къарихъ хъихьиная мебур.

Къуджа.
– Къизилар зус илгуни
Идже хьуни зе курар!
Къарин сивра бикьюни
Вейчин хъупурай чIалар!

Сифттан чIал

ШАГЬИРАР

ЭХТТИЛАТАР, ХIИКАЯТАР

ПЬЕСА

Гури Рамазановна Рахманова

РОДНИК

На агульском языке

Редактор *Н. Исрафилов*
Художник *Р. Темирова*
Художественный редактор *М. Левченко*
Технический редактор *В. Гаджиева*

Лицензия ИД 05334 от 10.07.01

Подписано в печать 12.08.2020.
Формат 70x100[1]/16. Бумага мелованная.
Гарнитура «SchoolBookC». Печать офсетная.
Уч.-изд. л. 3,1. Усл. печ. л. 5,2.
Тираж 300 экз. Заказ 590
Цена свободная

ГАУ РД «Дагестанское книжное издательство»
Министерства информатизации, связи и
массовых коммуникаций РД,
367000, г. Махачкала, ул. Пушкина, 6.

Отпечатано в ООО «Издательство «Лотос»,
367018, РД, г. Махачкала, пр. Петра I, 61